

Лингвистичке актуелности I/3

ISSN 1450–9083
UDK 801

Институт за српски језик САНУ

ЛИНГВИСТИЧКЕ АКТУЕЛНОСТИ

1/3

Београд, 2000

Издаје:

Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, Београд
Тел.: 181–383, 635–590 Факс: 183–175, 182–825

e-mail: aktuelnosti@sezampro.yu
<http://main.amu.edu.pl/~sipkadan/la.htm>

Уредници:

др Стана Ристић, др Биљана Сикимић, др Данко Шипка

Главни уредник:

др Ђорђе Оташевић

Конверзија за Интернет:

др Данко Шипка

Штампа:

????

САДРЖАЈ

ПРИКАЗИ

V. Tafra: <i>Jezikoslovna razdvojba</i> (Д. Гортан-Премк)	7
Љ. Поповић: <i>Епистоларни дискурс украјинског и српског језика</i> (М. Ивановић)	14
М. Драгичевић: <i>Списи о западним српским говорима</i> (С. Кнежевић)	18
<i>Огледна свеска</i> (М. Ђокић)	23

ОСВРТИ

Књиге, монографије

Д. Ђупић: <i>Живот у знаку науке</i> (В. Павковић)	28
A. Polguère: <i>Notions de base en lexicologie</i> (Д. Шипка)	29
Р. Симић: <i>Стилистика српског језика</i> (И. Бојовић)	31
S. Ján: <i>Slovenský juh v stredoveku I</i> (Ј. Влајић-Поповић)	33
Z. Tomić: <i>Komunikologija</i> (И. Бојовић)	35
С. Поповић-Цука: <i>Надимци</i> (Р. Жугић)	37
R. Matasović: <i>Kultura i književnost Hetita</i> (А. Лома)	39

Зборници

<i>The new psychology of language. Cognitive and functional approaches to language structure</i> (Д. Шипка)	41
<i>36. seminar slovenskega jezika, literature in culture</i> (М. Вучковић)	42
<i>Языки малые и большие</i> (Д. Новаков)	44

Часописи

<i>Наш језик</i> XXXIII/1–2 (С. Илић)	46
<i>Prevodilac</i> 1–2/99 (Ђ. Оташевић)	48

Речници

<i>Słownik stereotypów i symboli ludowych</i> (Т. Петровић)	51
<i>Речник железничких стручних израза</i> (Ђ. Оташевић)	53

ИЗ ДРУГЕ РУКЕ

P. West: <i>The secret lives of words</i> (С. Средановић)	55
L. Bauer, P. Trudgill: <i>Language myths</i> (С. Стојић)	55
P. Novobatzky, A. Shea: <i>Depraved English</i> (Д. Китановић)	55
P. Vossen: <i>Eurowordnet: A multilingual database with lexical semantic networks</i> (М. Ђокић)	56

P. Faber: <i>Constructing a lexicon of english verbs</i> (М. Ђокић)	57
W. Brohaugh: <i>English trough ages</i> (С. Стојић)	57
D. Barnhart, A. Metcalf: <i>America in so many words: Words that have shaped America</i> (С. Стојић)	58
W. Calvin, D. Bickerton: <i>Lingua ex machina: Reconciling Darwin and Chomsky with the human brain</i> (Р. Маринковић)	58
B. Comrie: <i>The world's major languages</i> (Ј. Петровић)	59

ДИСЕРТАЦИЈЕ

S. Stojić: <i>Sociolinguistički i sociopsihološki aspekti standardizacije engleskog jezika</i>	60
---	----

МАГИСТАРСКИ РАДОВИ

E. Džukeska: <i>A contribution to the study of the influence of pronominal inflexion on nominal inflexion in mycenaean greek</i>	71
S. Daković: <i>Onomatopeje i uzvici u srpskohrvatskom i poljskom jeziku – kontrastivna analiza</i>	78

ТРИБИНА

<i>Традиционално и модерно у српској лингвистици</i> (2)	85
S. Savić: <i>Tradicionalno i moderno u srpskoj lingvistici</i>	86
<i>Дискусија</i>	94
<i>Реаговања – Р. Драгићевић: Традиционално и модерно у српској лингвистици (творба речи)</i>	101

БИБЛИОГРАФИЈЕ

<i>Дијалекатски (регионални) речници српскога језика</i> (Д. Ћупић)	108
<i>Радови југословенских лингвиста објављени у иностранству</i> (2)	111

ХРОНИКА

<i>Међународни skup „Srbi i drugi”</i> (Н. Милићевић-Добромиров)	113
<i>Konferencija „Societas linguistica Europaea”, Poznanj, 31.8–2.9.2000.</i> (Д. Шипка)	114
<i>VII internacionalni kongres pragmatike, Budimpešta, 9–14. juli 2000.</i> (С. Савић)	116

ОГЛЕДНА СВЕСКА: Етимолошки одсек Института за српски језик, Београд, 1998, 149 стр.

Jedini do danas relevantan etimološki priručnik srpskohrvatskog jezika jeste *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* Petra Skoka, objavljen u Zagrebu 1971–1974. godine. Iako spada u red kapitalnih dela svetske etimološke leksikografije, zbog novih dostignuća slovenske etimološke nauke koja se nižu u poslednjoj trećini ovoga veka, u našoj lingvističkoj sredini javila se potreba za revizijom i aktualizacijom ovog Skokovog dela. Na inicijativu akademika Pavla Ivića, Srpska akademija nauka u Beogradu osnovala je 1983. godine u okviru Instituta za srpskohrvatski jezik (danas je to Institut za srpski jezik) Etimološki odsek sa ciljem da se otpočne rad na projektu novog etimološkog rečnika srpskohrvatskog jezika¹. Petnaest godina docnije, u okviru edicije „Biblioteka Južnoslovenskog filologa” kao knjiga br. 15, izašla je iz štampe *Ogledna sveska* Etimološkog odseka.

Urednik *Ogledne sveske* je akademik Pavle Ivić. Autorski kolektiv čine: Marta Bjeletić, Jasna Vlajić-Popović, Pavle Ivić, Aleksandar Loma, Snežana Petrović i Biljana Sikimić.

Ogledna sveska sadrži sledeća poglavlja: Predgovor (str. VII–X), Uvod (str. XI–XXI), Literaturu i skraćenice (str. XXIII–L), Rečnik (str. 1–85) i, u funkciji rezimea, prevod na engleski jezik Uvoda i Predgovora (str. 87–99).

Pojava *Ogledne sveske* bila je inspirisana željom autorskog tima da se štampanjem jednog segmenta iz budućeg Etimološkog rečnika srpskog jezika (u daljem tekstu: ERSJ) pruži što potpunija informacija o njegovoj koncepciji i opštim metodološkim principima njegovo izrade, kao i da se ukaže na nova tehnička rešenja primenjena u organizaciji odrednica i nova etimološka rešenja do kojih se došlo u konkretnim slučajevima. Celokupan materijal izložen u *Oglednoj svesci* pokazuje da se budući rečnik ne piše samo sa ambicijom da se popune praznine Skokovog etimološkog rečnika, nastale usled uvećanog obima dijalekatske i leksikografske građe objavljene u poslednjih pet decenija, već u nastojanju da se prevaziđu osnovni nedostaci Skokovog dela, kako u pogledu koncepcije, tako i u pogledu obrade raspoložive građe, čime bi ad ultimum bilo udovoljeno postulatima savremene slovenske etimološke leksikografije.

Korpus budućeg ERSJ, kako se saznaje iz Uvoda i Predgovora, zasnovan je na Rečniku SANU; svi neologizmi, okazionalizmi, brojni stručni termini obrađeni u terminološkim rečnicima ili specijalizovanim studijama, kao i leksika koju sadrže rečnici stranih reči – varvarizmi, internacionalizmi i sl. – ostaju van okvira ERSJ. S obzirom da Rečnik Srpske akademije ne sadrži sav postojeći dijalekatski materijal,

¹ Od juna 1998. godine, odlukom Odeljenja za jezik i književnost SANU, projekat nosi naziv Etimološki rečnik srpskog jezika.

iz svih raspoloživih dijalekatskih rečnika i manjih zbirki dijalekatskih reči vrši se ekscerpcija svih leksema od šireg etimološkog značaja (slovenski arhaizmi, stare domaće izvedenice i starije pozajmljenice). Važne izvore iz kojih se uzima građa za ERSJ predstavljaju takođe Rječnik Jugoslavenske akademije i Daničićev *Rječnik iz književnih starina srpskih*. Kako nijedan od ovih istorijskih rečnika ne obuhvata svu građu neophodnu za praćenje istorijske evolucije pojedinih leksema, ovaj nedostatak će morati da bude nadoknađen dodatnom ekscerpcijom literature koja obrađuje pojedine starije izvore. Pored relevantnih leksikografskih i dijalekatskih izvora autori su sebi stavili u zadatak i ekscerpciju važnijih etnografskih izvora. Obilje ovako prikupljene građe koja se obrađuje u duhu savremene etimološke nauke, kako je ilustrovano odrednicama *Ogledne sveske*, treba da ERSJ učini temeljnim priručnikom srpske etimologije koji će doprineti ne samo slavistici, nego i balkanologiji, romanistici i dr.

Literatura citirana u *Oglednoj svesci* ukazuje na nastojanje autora da u ERSJ budu zastupljeni svi važniji autori i radovi iz oblasti srpske i slovenske etimologije koji su se do danas pojavili.

Rečnički deo *Ogledne sveske* sadrži 135 autorskih odrednica. O razlozima zbog kojih bi reprezentativnost odabranog uzorka mogla da bude umanjena, autori govore u uvodnim poglavljima; naime, jedan broj odrednica koje su ušle u *Oglednu svesku* u potpunosti je zasnovan na građi iz hrvatskih izvora (npr. kaj. *zamuž*, čak. *duli*). Ove odrednice su nastale u fazi pripremnih radova na Rečniku kada je čitav projekat bio zamišljen kao projekat izrade novog etimološkog rečnika srpskohrvatskog jezika. „Takva koncepcija se” ističu autori „može smatrati reprezentativnom za dosadašnji rad autorske grupe, ali ne i za budući sadržaj etimološkog rečnika”. Zbog potreba koje danas nameće izmenjena vanlingvistička stvarnost budući rečnik biće ograničen na srpski jezik, a eventualni podaci iz hrvatskih izvora imaće funkciju eksplementa.

Kriterijum za izbor odrednica koje su ušle u *Oglednu svesku* bio je određen namerom autora da se prezentuje pre svega materijal koji je bio nedovoljno obrađen ili uopšte nije bio obrađen u postojećim slovenskim etimološkim rečnicima (kao ni u Skokovom rečniku) i predlože konkretna etimološka rešenja, te na taj način pokaže svrsishodnost čitavog poduhvata. Zbog toga ima srazmerno više arhaizama, dijalektizama, regionalizama i onomastike nego reči iz osnovnog leksičkog fonda. Autori su istovremeno nastojali da se odabrane reči razlikuju po poreklu (opšteslovenske, praslovenski dijalektizmi, karpato-balkanske, turcizmi, grecizmi, hungarizmi ...), te da potiču iz različitih leksičkih slojeva (terminološka i folklorna leksika, leksika tajnih jezika, te ekspresivna leksika i onomastika), kao i da budu zastupljene različite vrste reči (imenice, pridevi, glagoli, predlozi, uzvici, itd.).

Osnovni leksički fond srpskog jezika je slovenskog porekla, što znači da će najveći broj odrednica u ERSJ predstavljati domaće reflekse praslovenskih leksema.

Kriterijumi po kojima pozajmljenice iz drugih jezika ulaze u ERSJ jesu: starina, stepen rasprostranjenosti i etimološka zanimljivost; međutim, neće biti zanemarene ni recentne pozajmljenice ukoliko su one od posebnog kulturno-istorijskog značaja (pozajmljenice sa neočekivanim arealom – npr. tur. *kargaburma*, nem. *frent*, povratne pozajmljenice itd.).

Leksika pojedinih terminologija (zoološka, botanička, zanatska itd.), folklor i tajnih jezika, zbog velike fonetske varijantnosti i često nepouzdanog semantičkog sadržaja, unosi se restriktivno.

U okviru ekspresivne leksike prednost imaju reči najfrekventivnije ili najkarakterističnije za srpski jezik, a među njima pre svega one za koje se može pretpostaviti relativna starina (kao npr. *babuška*, *bambuh*, *čalabrcnuti*, *krakoriti* itd.).

Što se tiče onomastike, od posebnog etimološkog značaja su slovenska imena u kojima se može prepoznati praslovenska leksema koja se inače nije sačuvala u srpskom jeziku (npr. *Gruža*, *Laole*, *Likodra*, *Obeda*, *Sićevo*) kao i ona imena koja se mogu svesti na predslovenski predložak (npr. *Ibar*, *Raško polje*). Takvim imenima se dodeljuju zasebne odrednice; ostala imena koja imaju oslonac u živom jeziku navode se pod drugim (apelativnim) odrednicama. Nomina composita figuriraju kao posebne odrednice – po pravilu koje važi za sve složenice.

Poreklo reči se u ERSJ ispituje sa fonetskog, tvorbenog i semantičkog aspekta; u nekim slučajevima, ulazi se čak i u razmatranja sintagmatskih odnosa. „Usredsređen na reči (a ne na korenove)” naglašavaju u Uvodu autori „ERSJ se priključuje onim savremenim istraživačkim usmerenjima koja teže da etimologiju, gde god je to moguće, protegnu dalje od pojedinačne lekseme, ka rekonstrukciji fragmenata prajezičkog teksta, praslovenskog i/li praindoevropskog, budući da komparativno-istorijska istraživanja leksemskih veza mogu ne malo doprineti boljem etimološkom tumačenju pojedinih reči i njihovih semantičkih razvoja”. Takođe se insistira i na preciznom utvrđivanju areala svake lekseme kao na još jednom važnom kriterijumu na kome se zasniva etimološki sud.

Struktura odrednice u ERSJ možda na najbolji način pokazuje nastojanje autora da se izbegnu konceptijske jednostranosti. Postoje dva osnovna principa strukturiranja odrednica u etimološkim rečnicima: „leksemni princip” – sproveden npr. u bugarskom ili beloruskom etimološkom rečniku i „gnezdovni princip” – usvojen npr. u ukrajinskom etimološkom rečniku. Autori ERSJ su se opredelili za jednu varijantu „leksemnog principa” koji dopušta mogućnost obrazovanja „minimalnih” etimoloških gnezda, zbog toga što ovakav princip oblikovanja odrednice čuva njenu preglednost, a etimološko objašnjenje čini sadržajnijim. Dakle, sve reči koje u leksičkom sistemu imaju samostalan položaj, figuriraju kao posebne odrednice. Dijalekatski refleksi iste reči ne obrađuju se odvojeno kao što je to slučaj u bugarskom etimološkom rečniku, već se stavljaju pod osnovnu reč. Isto važi i za

tvorbeno i semantički prozirne derivate. S druge strane, svim domaćim refleksima jedne strane reči, ukoliko se etimološkom analizom ustanovi da predstavljaju nezavisne pozajmljenice, dodeljuje se posebna odrednica.

Na prvi pogled tehničku, a zapravo metodološku novinu u etimološkoj leksikografiji predstavlja segmentiranost odrednice u ERSJ. Odrednica ima tri dela. Na početku prvog dela odrednice stoji noseća reč u savremenom književnom obliku, ukoliko takav oblik postoji; u suprotnom se uzima njen dijalekatski oblik, a ako je takvih više – onaj koji stoji najbliže književnom obliku. U slučaju da reč nije potvrđena u ekavskom, odrednica se može nasloviti jekavskim ili ikavskim oblikom. Noseća reč nema akcenat. Različito naglašeni homonimi dobijaju indeksni broj. Ispred zastarelih reči stoji krstić, a ispred rekonstruisanih oblika zvezdica. Iza naslova odrednice navode se savremeni oblici reči u raznim govorima. Izvor iz kojeg je potvrda uzeta stoji u zagradi iza svakog podatka. Ako se sumnja da je reč data u izvoru pretrpela leksikografsku hiperkorekciju bilo koje vrste, stavlja se znak pitanja. Na kraju prvog dela odrednice nalazi se podatak o najranijem pomenu naslovne reči.

U drugom delu odrednice daje se kratak sud o poreklu reči: pozitivan (npr. mađarizam), deliberativan (npr. verovatno mađarizam) ili negativan (nejasne etimologije). Kod domaćih reči slede paralele iz drugih slovenskih jezika, ukoliko ih ima, a na kraju se daje rekonstruisani praslovenski, eventualno indoevropski oblik reči; ako domaća reč nema praslovensku starinu, trasira se njeno poreklo u okviru samog srpskog jezika. Kod pozajmljenica se najpre navodi njihov izvorni oblik, a zatim se daju moguće paralele u drugim jezicima. Od izvora iz kojih se preuzimaju paralele navode se samo oni nestandardni.

Treći deo odrednice sadrži reference i detaljnija obaveštenja za sud iznet u drugom delu odrednice. Domaća leksema se razmatra na širem slovenskom planu, a za njene dalje indoevropske veze, ukoliko postoje, upućuje se na relevantnu etimološku literaturu; u izvesnim slučajevima autori predlažu i nova rešenja na indoevropskom planu ukoliko ona mogu da doprinesu ispravnijem tumačenju lekseme. Isto tako, kada su u pitanju pozajmljenice iz drugih jezika, u ovom delu odrednice mogu se naći sva potrebna obaveštenja o literaturi u kojoj se obrađuje pozajmljeni etimon.

Ako ima u vidu sve navedene odlike odrednica koje sadrži *Ogledna sveska*, čitalac će bez sumnje steći utisak da će budući ERSJ karakterisati visok stepen kreativnosti ili, kako se to neformalno kaže, da će „doneti nešto novo”. Da li će autori budućeg ERSJ odgovoriti na sve zahteve na koje su se obavezali materijalom predstavljenim u *Oglednoj svesci*, videće se sigurno već u prvim sveskama Rečnika; a što se tiče *Ogledne sveske*, evidentno je da je ostvarila sve ciljeve zbog kojih je i objavljena.

Maja R. Đokić (Beograd)